

tekst en beeld fon habets

PARKEN EN TUINEN IN LIMBURG IN DE 19E EEUW

Een staalkaart van Europese tuinarchitecten

Dit jaar is het thema voor de Nationale Openmonumentendag "In Europa" dat relateert aan het European Year of Cultural Heritage 2018. Alhoewel in de 19e eeuw het begrip Europeaan nog niet bestond, bepaalden buitenlandse architecten de aanleg van kasteeltuinen in Limburg. Maximilian Friedrich Weyhe, Jean Gindra en Louis Fuchs afkomstig uit Duitsland, de Fransman Achille Duchêne, en Dirk F. Tersteeg en Leonard Springer uit Nederland. Het is interessant hoe Weyhe, Gindra en Fuchs in hun opvattingen over tuinarchitectuur nauw verwant met elkaar waren.

Het park bij Villa Kruisdonk

Zuid-Limburg ligt geografisch gunstig ten opzichte van België en Duitsland. In de 19e eeuw ontbrak de huidige infrastructuur waardoor een connectie met de omringende landen voor de hand lag. Daarnaast was de adel die de kastelen in Limburg bewoonden uit het buitenland afkomstig, zoals de familie De Marchant d'Ansembourg uit Luxemburg (Kastelen Amstenrade, Neubourg en rivieren), De Liedekerke de Paille afkomstig uit België (Kasteel Eijsden) en de familie De Loë-Imstenraedt uit Duitsland (Kastelen Mheer en Terworm.). Het is tenslotte opvallend dat voor die tijd grote buitenlandse architectenbureaus met naam en faam door de adel werden aangetrokken om hun kasteeltuin te laten ontwerpen. Het bureau van Weyhe was in het Rijnland zeer bekend en het bureau van Achille Duchêne in Parijs maakte over de hele wereld ontwerpen.

Maximilian Friedrich Weyhe

De eerste tuin- en landschapsarchitect die toonaangevend is geweest in Limburg was Maximilian Friedrich Weyhe (1775-1846). Hij was uit het Rijnland afkomstig en stamde uit een familie van tuinarchitecten en opzichters, verbonden aan het hof van de keurvorst in Düsseldorf. Zijn vader Joseph Clemens werkte als tuinbaas aan het hof van de keurvorst van Keulen, Maximilian Friedrich (1717-1784).

Weyhe behoorde naast Ludwig von Sckell (1750-1825) en vorst Hermann von Pückler-Muskau (1785-1871) tot de bekendste landschapsarchitecten van Duitsland. Van betekenis is Weyhe geweest door zijn medewerking te verlenen aan de *Plantea Medicinalis* een driedelig in 1828 in Düsseldorf verschenen geïllustreerd boek over geneeskundige planten.

In 1801 werd Weyhe tuinbaas van de keurvorst van Keulen en leerde daar zijn vak als botanicus van zijn zwager Peter Joseph Lenné.

Toen hij in 1804 naar Düsseldorf kwam, werd hij benoemd tot "Hofgärtner" in dienst van de keurvorst Maximilian Joseph van de Palts en Beieren. Zijn belangrijkste opdracht was de stad opnieuw van parken te voorzien nadat Franse troepen de stad zwaar hadden beschadigd.

Nadat hij deze eervolle titel had gekregen, bouwde hij een goede reputatie op bij adellijke families en de welgestelde burgerij. Zijn architectenbureau groeide, waarbij zijn zoon Joseph Clemens Weyhe werd opgeleid als opvolger van zijn vader.

Kasteel Vliek bij Ulestraten (2015)

Kasteelpark Vliek (2012)

In Nederland ontwierp hij het kasteelpark Amstenrade (1815) en kasteelpark Neubourg (1808) in Gulpen.

Bij het bekijken van zijn tekeningen valt een aantal dingen op. De hoofdstructuur in de ontwerpen van Weyhe wordt bepaald door een rondgaand pad langs de randen van het park. De afscheiding tussen park en omgeving is vaak beplant met vaste planten waardoor het park een min of meer besloten karakter krijgt. Daar waar hij een vista (zichtas) naar het landschap wil, laat hij de beplanting achterwege. Daarnaast zijn de vijvers niet rechthoekig maar hebben een afgeronde vorm en soms benut hij een beek voor het realiseren

van een vijver door het opstuwen van het water, zoals in het kasteelpark Neubourg. Weyhe gebruikte bij zijn boomkeuze vaak uitheemse soorten als solitaires. De rondwandeling door kasteelpark Amstenrade laat de bezoeker een keur van uitheemse bomen zien zoals een *Gymnocladus dioica* (doodsbeenderenboom, een *Fagus sylvatica* 'Asplenifolium' (varenbeuk), een *Sequoiadendron giganteum* (mammoetboom). Daarnaast plantte hij boomgroepen in open weiden en gazons of een solitair als blikvanger. Opvallend in zijn architectuur is een cirkel (maar dat kan ook een ovaal zijn) van linden aan het eind van een laan (kasteel Neubourg, de Lousberg in Aken). Deze cirkel is als het ware de handtekening van de architect. Deze cirkel van linden is te zien op het ontwerp van Kasteel Amstenrade (1815), maar is niet uitgevoerd.

Louis Fuchs

Leerling van Weyhe was Louis Fuchs (1818-1904). Louis Fuchs werd in Barmen (bij Wuppertal) geboren. Als vijftienjarige jongen interesseerde hij zich voor de tuinkunst en leerde als autodidact het vak van zijn vader. Na zijn militaire dienst trad Fuchs in dienst bij Weyhe in Düsseldorf om zijn studie als tuinarchitect af te ronden. Weyhe stuurde Fuchs in 1843 in de hoedanigheid van Directeur des Travaux de Jardinage naar Kasteel Neubourg om het ontwerp van Weyhe uit te voeren. Daarna vertrok Fuchs definitief naar België om in opdracht van de hertog van Arenberg de directievoering op zich te nemen van de tuinwerkzaamheden waarvoor Weyhe eveneens de ontwerpen had gemaakt. In dienst van de familie Arenberg in België verfraaide hij het park van Heverlee en dat van Enghien. In 1847 begon hij een eigen bureau aangezien hij inmiddels een toonaangevend landschapsarchitect in België was.

Door zijn kwaliteiten als tuin- en landschapsarchitect kreeg hij in 1860 de opdracht het architectuuronderwijs aan het "Hoger instituut voor de tuinbouw" (thans KTA Horteco) in Vilvoorde te organiseren. Het Brusselse stadsbestuur benoemde hem in 1861 tot "eerste stedelijke groeninspecteur", verantwoordelijk voor de binnenstad. In die functie ontwierp hij onder andere de Brusselse parkbegravingplaats in Evere. Datzelfde jaar kreeg hij van de Belgische vorst Leopold II de opdracht voor de aanleg van het Leopoldpark in de badplaats Oostende. Verder ontwierp hij tientallen kasteelparken in onder andere Pérulwez, Beervelde, Groot-Bijgaarden en Louvignies. Als directeur van

de Antwerpse wereldtentoonstelling van 1885 ontwierp hij verschillende tuinen in landschappelijke stijl. Fuchs was ook gekend om zijn ontwerpen voor wintertuinen, waarvan de beroemdste zich in Dentergem bevindt. In Nederland maakte hij onder andere een tuinontwerp voor kasteel Mheer (1861) en Villa Kruisdonk in Meerssen (1874).

De tuinkunst van Fuchs vertegenwoordigt in essentie een zo dicht als mogelijke natuurlijke variant op de in de 18e eeuw in Engeland ontstane landschapstuin. Hij streefde ernaar de natuurlijke schoonheid zoals bomen (soms in groepjes) en landschappelijke omstandigheden tot uitdrukking te brengen waarbij er een evenwicht is tussen boomgroepen enerzijds en grasvlakten anderzijds. Fuchs ontwierp paden in langgerekte sierlijke verschijningsvorm, maar gebruikte ook de gemengde of soms de geometrische variant (bijvoorbeeld het kerkhof van Evere).

Jean Gindra

Jean Gindra (1788-1867), waarschijnlijk Duitser van geboorte, maakte net als zijn landgenoot Fuchs een tussenstop in Nederland. In de jaren twintig van de 19e eeuw was hij tuinbaas op Kasteel Amstenrade. Later vestigde hij zich in Tilleur (België). Door zijn werkzaamheden op dit kasteel nam hij kennis van en deed hij ervaringen op over het ontwerpen van tuinen in de landschapsstijl van Weyhe. Daarnaast is het waarschijnlijk dat hij kennis over het tuinieren heeft opgedaan van zijn baas Graaf Jean-Baptiste de Marchant et d'Ansembourg die zeer geïnteresseerd was in de botanie. Hij ontwierp in de tweede helft van de 19e eeuw verschillende parken in laatlandschappelijke stijl in België, waaronder het kasteel van Loppem en in Nederlands Limburg de tuin van Kasteel Vaeshartelt (1853) in opdracht van de Maastrichtse industrieel Petrus Regout. Kasteelpark Vaeshartelt nader bekeken laat een grote open weide zien met enkele solitaire zoals een *Abies nordmanniana* (Nordmannspar) en een *Sequoiadendron giganteum* (mammoetboom) als blikvangers. Evenals in de architectuuroppvattingen van Weyhe zonderde hij het park van de omgeving af met vaste planten en bomen. Opvallend is een heuveltje nabij de portierswoning en lindelaan naar het kasteel. Wellicht stond hier een theehuisje, een koepeltje met een blik op de kasteeltuin. Helaas zijn enkele zichtassen vanuit huis dichtgegroeid. Het uitzicht op de voormalige ijskelder, evenals vanuit het huis, zijn aan het oog onttrokken.

De *Cedrus atlantica* 'Glauca' in kasteelpark Eijsden

Achille Duchêne

De Fransman Achille Duchêne (1866-1947) maakte rond 1900 een ontwerp voor Kasteel Eijsden. Duchêne woonde en werkte in Parijs waar hij samen met zijn vader Henri een ontwerp bureau had. Vader en zoon waren bewonderaars van de Franse tuinarchitect André LeNotre, aan wie de formele ontwerpen zoals die van Versailles, les Tuileries, worden toegeschreven. Vader en zoon waren erg productief. Zij vervaardigden ongeveer zesduizend ontwerpen, voornamelijk voor de hogere adel waaronder de Duke of Malborough op

De *Abies nordmanniana* of Nordmannspar (links) in kasteelpark Vaeshartelt

Blenheim Palace en de grafelijke familie De Liedekerke de Pailhe op Kasteel Eijsden.

Het ontwerp van Kasteel Eijsden (1900) laat een geometrische aanleg zien. In de nabijheid van het kasteel parterres, een neobarok ovale vijver en een berceau van haagbeuk “de Charmille”. Samen met de vijver in het verlengde van de berceau is een noord-zuidas ontstaan haaks op de bestaande oost-westas. Deze as (zie Tranchot/Müfflingkaart 1803-1820) bestaat uit een dubbele lindelaan en de buiten het kasteel liggende beukenlaan. Op de toegangsbrug naar het kasteel zijn beide assen te zien. Duchêne verving hiermee het laat-18e-eeuws park. Van dit oorspronkelijke park resteert alleen nog het gedeelte aan de noordzijde van het kasteel met hierin een eveneens 18e-eeuwse ijskelder en waarschijnlijk ook de moestuin. Het gebied ten westen en noordwesten van het kasteel met gebogen paden en verspreide boomgroepen in de gazons is aangelegd in de landschapsstijl, waar monumentale bomen te herkennen zijn, waaronder een drietal *Platanus acerfolia*, een *Cedrus atlantica* ‘Glauca’ en *Fagus sylvatica* ‘Purpurea’.

Tersteeg en Springer

Over Dirk Frederik Tersteeg en Leonard Anthony Springer is veel geschreven. In de Limburgse situatie voegen zij zich binnen de buitenlandse tuinarchitecten. Tersteeg ontwierp het stadspark in Sittard (1921-1933) met zijn kenmerkend gebruik van gemetselde trappen en andere bakstenen elementen zoals keermuren.

Leonard Springer ontwierp in 1921 het Waldeckpark in Maastricht als sluitstuk van de ontwikkeling van het stadspark. Dit park is in zijn hoofdstructuur grotendeels bewaard gebleven. De aanleg van het Jekerdal-zwembad (1957) en het Burgemeester Leonard van

Oppen-monument (1930) hebben het park slechts in geringe mate aangetast. Een aantal monumentale bomen zoals een *Catalpa* (trompetboom), een *Pterocarya fraxinifolia* (Kaukasische vleugelnoot), een *Paulownia tomentosa* (Anna Paulownaboom) en een *Liquidambar styraciflua* (amberboom) maken het wandelen langs het voormalig bastion Waldeck tot een dendrologisch feest.

Zowel Dirk Tersteeg als Leonard Springer hebben een ontwerp gemaakt voor Kasteel Vliet in Ulestraten. Wat in het ontwerp van Tersteeg uit 1907 opvalt is zowel een geometrisch ontwerp in zuidoostelijke als zuidwestelijke richting.

Tersteeg respecteert in de uitvoering van zijn plan de beide landschappelijk vormgegeven vijvers uit de laat-19e-eeuw (oorspronkelijk twee van de zeven visvijvers). Links van de grote ronde vijver heeft hij een klein geometrisch vormgegeven element getekend, dat zo het zich laat aanzien door Springer verder is uitgewerkt in zijn ontwerp uit 1915. Deze kleine parterre is helaas verdwenen.

Bijzonder is dat bij huis Vliet zowel Tersteeg als Springer hebben gewerkt. Twee tuinarchitecten die qua architectuuropvattingen nogal van elkaar verschilden.

Over de auteur

Het uitvoeren van historisch onderzoek voor opdrachtgevers, het maken van beheerplannen en kennis publiceren over het vakgebied behoren tot de opdrachten van Fon Habets. Zijn specialisatie is groen historisch onderzoek in de voormalige Zuid-Limburgse mijnstreek en het onderzoek naar de werken van de Duitse tuinarchitect Maximilian Friedrich Weyhe in Nederland. Daarnaast geeft hij lezingen over historisch groen. Tot slot is hij landschapsgids in Zuid-Limburg. Meer informatie: www.habetsthuyenen.nl